

**NÜKLEER İRAN VE
TÜRKİYE'YE ETKİLERİ:
SEÇENEKLER VE SONUÇLAR**

**Hakkı Uygur
Emine Gözde Toprak**

Temmuz 2023 © İram Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için <https://www.iramcenter.org> adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabılır.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İRAM Başkanı : Dr. Hakkı Uygur
Genel Yayın Yönetmeni : Dr. Turgay Şafak
Başeditör : Alper Tok
Editör : Can Akcaoęlu
Mizanpaj : Ahmet Aras Çiftçi

İram Araştırmaları Merkezi

Üst Zeren Sokak No.: 40
Levent/Beşiktaş/İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 264 35 81 | +90 212 268 33 00
Faks: +90 212 264 35 18
e-posta: iramistanbul@iramcenter.org
www.iramcenter.org

İRAM

İran Araştırmaları Merkezi

Nükleer İran ve Türkiye'ye Etkileri: Seçenekler ve Sonuçlar

Nuclear Iran and Its Impact on Türkiye: Options and Consequences

ایران هسته ای و اثرات آن بر ترکیه: گزینه ها و پیامدها

Dr. Hakkı Uygur

Lisans öğrenimini Kazvin'deki İmam Humeyni Üniversitesinde, Yüksek Lisans öğrenimini ise Tahran Üniversitesinde İslam Kültür ve Medeniyeti Tarihi bölümünde tamamladı. 2005-2010 yıllarında İstanbul'da bulunan Bilim Sanat Vakfı'nda (BİSAV) İran ve Farsça seminerleri verdi ve 2010-2014 yılları arasında merkezi Tahran'da bulunan İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği'nde İdare ve Protokol Amirliği görevini yürüttü. 2011 yılında Tahran Üniversitesinde başladığı doktorasını 2015 yılında tamamladı. 2015-2016 yılları arasında TRT World kanalında çalıştı. İleri düzeyde Farsça ve İngilizce bilmektedir.

Emine Gözde Toprak

2017 yılında Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. "Ekonomik Yaptırımların İranlı Kadınlar Üzerindeki Etkileri" başlıklı teziyle 2020 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Halihazırda Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. İyi derecede İngilizce, orta seviyede Farsça bilmektedir. Başlıca ilgi ve çalışma alanları Ortadoğu, İran, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Nükleer Silahların Politikasıdır.

İRAM

YAYINLARI
PERSPEKTİF

İÇİNDEKİLER

1. Giriş: İran Nükleer Programında Son Durum	6
1.1. İran Nükleer Faaliyetlerinin Kısa Tarihçesi	6
1.2. İran Nükleer Programında Güncel Durum	7
1.2.1. UAEA'nın İran'daki Denetim ve Doğrulama Faaliyetleri	7
1.2.2. İran'ın Zenginleştirme Faaliyetleri ve Zenginleştirilmiş Uranyum Stoku.	7
2. Türkiye'nin İran Nükleer Programına Yönelik Resmî Tutumu.	8
3. Nükleer İran ve Orta Doğu	10
3.1. Suudi Arabistan	11
3.2. İsrail	12
4. Nükleer İran ve Türkiye	13
4.1. Türkiye'nin Seçenekleri.	14
Sonuç	16
Kaynakça	17

ÖZET

- İran İslam Cumhuriyeti özellikle son 30 yıldır nükleer programına zaman, para ve kaynak yatırımı yapmaktadır. Çok sayıda yabancı teknik ve istihbarat raporlarının işaret ettiği gibi İran, artık yerli yakıt çevrimi teknolojisine tam anlamıyla hâkim bir nükleer eşik devletidir.
- İran nükleer programını kısıtlamaya yönelik girişim olan 2015 yılında imzalanan fakat 2018 yılı itibarıyla anlamını yitiren Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP, Nükleer Anlaşma) yeniden canlandırılması ihtimaliyse gelinen noktada oldukça daralmıştır.
- Taraflar, İran nükleer programının kısıtlanmasını sağlayan KOEP'in yokluğunda, gerilimin tırmanmaması adına gayriresmî mutabakat arayışındadır. Bu noktada varılacak herhangi bir mutabakatın, İran'ın nükleer faaliyetlerindeki ilerleme göz önüne alındığında, genel resmi değiştirmeyeceğini kaydetmek elzemdir.
- Eşiğin aşılması durumunda, Türkiye ciddi bir imtihanla karşı karşıya kalacaktır. Bu imtihan, Türkiye için riskler barındırmakla beraber fırsatlar da doğurabilir. Türkiye'nin bu durum karşısında kendi seçeneklerini değerlendirmesi önem taşımaktadır.
- İran'ın nükleer faaliyetlerinin geldiği boyut göz önüne alındığında, zamanlama açısından kritik olan bu makalede, İran'ın nükleer eşiği aşır bir nükleer güce dönüşmesinin Türkiye üzerindeki olası etkileri, bu gelişmeyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin seçenekleri ve o seçeneklerden doğan sonuçlar tartışılmıştır.

SUMMARY

- The Islamic Republic of Iran has invested time, money, and resources in its nuclear program, especially over the last three decades. As numerous foreign technical and intelligence reports point out, Iran is now a nuclear threshold state with full command of domestic fuel cycle technology.
- The possibility of reviving the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA, Nuclear Deal), an agreement signed in 2015 to curb Iran's nuclear program that lost its meaning in 2018, has narrowed considerably.
- The parties are seeking informal deals to avoid escalation in the absence of the JCPOA, which limits Iran's nuclear program. It is important to note that any agreement reached at this point will not change the overall picture considering the progress in Iran's nuclear activities.
- If Iran crosses the threshold, Türkiye will face a serious test. This test may pose risks but also opportunities for the country. It is critical for Türkiye to assess its options in such a scenario.
- This article, which is critical in terms of timing given the extent of Iran's nuclear activities, discusses the possible effects of Iran crossing the nuclear threshold and becoming a nuclear power on Türkiye, Türkiye's options in the face of this development, and the consequences arising from those options.

چکیده

- جمهوری اسلامی ایران در سه دهه اخیر در برنامه هسته ای خود زمان، پول و منابع سرمایه گذاری کرده است. همانطور که بسیاری از گزارش های فنی و اطلاعاتی خارجی اشاره میکنند، ایران اکنون یک کشور در آستانه هسته ای شدن با تسلط کامل بر فناوری چرخه سوخت هسته ای داخلی است.
- امکان احیای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام، توافق هسته ای) که تلاشی برای محدود کردن برنامه هسته ای ایران بود که در سال 2015 امضا شد اما از سال 2018 مفهوم خود را از دست داد، به میزان قابل توجهی کاهش یافته است.
- در غیاب برجام که محدودیت برنامه هسته ای ایران را تضمین می کند، طرفین با هدف کاهش تنش به دنبال توافق غیررسمی هستند. با توجه به پیشرفت ایران در فعالیت های هسته ای، هرگونه توافقی که در این مرحله حاصل شود، واقعیت کلی را تغییر نخواهد داد.
- در صورت تبدیل شدن ایران به قدرت هسته ای، ترکیه با یک آزمون جدی روبرو خواهد شد. این آزمون ممکن است فرصت ها و خطراتی را برای ترکیه به بار آورد. ترکیه باید گزینه های خود را در مواجهه با این وضعیت بررسی کند.
- با توجه به پیشرفت فعالیت های هسته ای ایران، در این مقاله که از نظر زمانی حیاتی است، به اثرات احتمالی تبدیل شدن ایران به یک قدرت هسته ای، گزینه های ترکیه با این تحول و پیامدهای ناشی از آن گزینه ها مورد بررسی قرار گرفته است.

1. GİRİŞ: İRAN NÜKLEER PROGRAMINDA SON DURUM

1.1. İran Nükleer Faaliyetlerinin Kısa Tarihçesi

İran'ın nükleer teknolojiye olan ilgisi 1950'li yıllara dayanmaktadır. İran, Barış İçin Atom inisiyatifi kapsamında 1950'li yılların ortalarında, ABD ile nükleer alanda iş birliği imzalamıştır. Ancak İran'ın nükleer teknolojideki ilerlemesi 1970'li yıllara kadar ağır seyretmiştir. 1973 yılına gelindiğinde, İran Şahı yüzyılın sonuna kadar İran'da 23.000 megavatlık (MW) nükleer santral kurulmasına yönelik iddialı bir plan açıklamıştır ve yeni kurulan İran Atom Enerjisi Kurumunu (İAEK) bu görevin gözetimiyle görevlendirmiştir. Bunu izleyen 5 yıl içinde İran, başta ABD ve Avrupa ülkeleriyle nükleer teknolojiyle ilgili çok sayıda sözleşme imzalamış ve personelinin eğitimine yatırım yapmıştır. Yabancı tedarikçiler, bu anlaşmalar çerçevesinde İran'a uranyum zenginleştirme ve plütonyum ayırıştırma teknolojileri gibi nükleer alandaki kilit teknolojileri sunmuştur (Kibaroğlu, 2013). Böylece İran 1979 yılına gelindiğinde, nükleer biliminde ve teknolojisinde temel altyapıyı oluşturmaya başlamıştır (Nuclear Threat Initiative, 2020). 1979 İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşı, İran'ın nükleer alandaki ilerlemesine ket vurmuşsa da savaşın sonlarına doğru yönetim, nükleer çalışmalarını devam ettirme kararı almıştır. İran, başta Rusya ve Çin olmak üzere muhtelif devletlerin kapısını çalmış ve 1990'lı yıllarda mezkûr iki devlet ile kurduğu yakın iş birliği içerisinde nükleer programını (özellikle uranyum zenginleştirme teknolojisini) ilerletmiştir. İran nükleer dosyası, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının (IAEA) bilgisi dışında yürüttüğü nükleer faaliyetler 2002 yılında ifşa olduktan sonra 2002-2015 yılları arasında yoğun uluslararası müzakerelere ve yaptırımlara konu olmuştur. Bu süreçte de Tahran, nükleer faaliyetlerinden vazgeçmemiştir.

1.2. İran Nükleer Programında Güncel Durum

2002 yılında patlayan İran nükleer krizi, 14 Temmuz 2015 tarihinde P5+1 devletleri (ABD, Rusya, Çin, Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya) ve İran'ın KOEP'i imzalaması ile çözüme kavuşmuştur. Fakat bilindiği gibi Joe Biden'ın selefi Donald Trump'ın, ABD'yi Anlaşma'dan tek taraflı çekme ve İran'a yönelik yaptırımları hızla yürürlüğe koyma kararından bu yana Anlaşma, varlığını sadece kâğıt üzerinde korumaktadır. İran bu süreçte, ABD'nin 2018 yılında Nükleer Anlaşma'dan tek taraflı çekilmesinden 1 yıl sonra (8 Mayıs 2019'dan itibaren), Anlaşma'dan doğan nükleer faaliyetlerine ilişkin taahhütlerini adım adım askıya almaya başlamıştır. İran'ın bu kapsamda Mayıs 2019 ile Aralık 2020 tarihleri arasında attığı adımların büyük ölçüde kışkırtıcı ve tansiyonu yükselten bir niteliğe sahip olmadığını söylemek mümkündür. Örneğin İran, bu süreçte yüksek oranda uranyum zenginleştirmemiştir (The Iran Primer, 2021). Ancak 2021 yılı itibarıyla İran, nükleer faaliyetlerini hızlandırarak kontrollü gerilimi tırmandırma politikası benimsemiştir.¹

¹ İran'ın 21 Şubat 2021 tarihi itibarıyla kontrollü gerilim tırmandırma politikası, İran Meclisinden 1 Aralık 2020 tarihinde çıkan "Yaptırımları Kaldırmak ve İran Halkının Çıkarlarını Korumak İçin Stratejik Eylem Yasası" ile doğrudan alakalıdır. Söz konusu Yasa, İAEK'yi nükleer faaliyetlerini hızlandırmakla mükellef kılmıştır. Buna göre Yasa, İAEK'yi; Nükleer Anlaşma'da öngörülen %3,67 uranyum zenginleştirme oranının çok üstünde olan %20 oranında zenginleştirme, yılda en az 120 kg depolama, ikinci nesil gelişmiş IR-2M santrifüjlerini ve AR-GE faaliyetleri kapsamında en az 164 adet altıncı nesil IR-6 santrifüjü kurma ve 1 yıl içerisinde de bu nesil santrifüjü 1.000 adede çıkarma ile mükellef kılmıştır. Ayrıca Yasa, Anlaşma'ya taraf olan diğer ülkelerin (Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, Çin ve Rusya) İran'a karşı sorumluluklarını yerine getirmesini amaçlayan 6. madde ile ABD yaptırımları kapsamında olan bankacılık işlemlerini normalleştirmemeleri, petrol ve

1.2.1. UAEA'nın İran'daki Denetim ve Doğrulama Faaliyetleri

UAEA'nın 31 Mayıs 2023 tarihli "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2231 Sayılı Kararı Işığında İran İslam Cumhuriyeti'nde Doğrulama ve İzleme" şeklindeki en güncel raporuna göre (IAEA, 2023) İran, 21 Şubat 2021 itibarıyla Ek Protokol dâhil şeffaflık ve güven artırıcı önlemleri uygulamayı durdurmuştur. İran'ın 8 Haziran 2022 tarihli talebini takiben 9-11 Haziran 2022 tarihleri arasında UAEA, gözetim ve izleme için KOEP kapsamında İran'da daha önce kurulmuş olan tüm ekipmanlarını kaldırmıştır. Diğer bir ifadeyle 8 Haziran 2022 tarihinden bu yana UAEA'nın İran'ın nükleer faaliyetlerinin depolandığı gözetim ve izleme ekipmanları işler durumda değildir. Kısacası ajans, KOEP kapsamında denetim ve doğrulama faaliyetlerini, ekipmanların faal olmadığı 1 yıl da dâhil olmak üzere, 2 yılı aşkın bir süredir gerçekleştirilmemektedir. Ancak Mayıs 2023 itibarıyla 4 Mart 2023 tarihli Ortak Bildiri doğrultusunda ajans, Isfahan'daki santrifüj parçası üretim atölyelerine gözetleme kameralarını tekrar yerleştirmiştir. Buna rağmen İran'ın ajans ile sürdürmesi gereken iş birliğinin Şubat 2021 tarihinden bu yana ciddi derecede azaldığı belirtilebilir.

1.2.2. İran'ın Zenginleştirme Faaliyetleri ve Zenginleştirilmiş Uranyum Stoku

İran, 8 Temmuz 2019 tarihinden itibaren %5, 4 Ocak 2021 tarihinden itibaren %20, 17 Nisan 2021 tarihinden itibaren %60 oranında

petrol ürünlerinin ihracatının önündeki engelleri kaldırmamaları ve satıştan elde edilen dövizin eksiksiz ve hızlı bir şekilde ülkeye geri dönmeye olanak sağlamamaları hâlinde hükümeti, İran'ın gönüllü olarak uygulamakta olduğu Ek Protokol'ü durdurmakla zorunlu kılmıştır.

uranyum zenginleştirmeye başladığını duyurmuştur (IAEA, 2023). UAEA, 16 Şubat 2021'den bu yana İran'ın toplam zenginleştirilmiş uranyum stokunu doğrulayamasa da İran tarafından sağlanan bilgilere dayanarak 13 Mayıs 2023 itibarıyla İran'ın UF6 formundaki tahminî toplam zenginleştirilmiş uranyum stokunu 4.384,8 kg olarak öngörmektedir. İran'ın toplam zenginleştirilmiş uranyum stoku hâlihazırda KOEP limitinin 21 katından fazladır.

Bu verilere göre İran, iki haftadan kısa bir süre içerisinde bir nükleer silaha yetecek kadar zenginleştirilmiş uranyum üretebilir. Kısacası İran'ın nükleer eşik süresi, 2 haftaya kadar düşmüştür. İran buna ek olarak yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum stokunun hepsini kullanırsa bir ay içinde dört nükleer silah için yeterli miktarda silah düzeyinde zenginleştirilmiş uranyum (Weapons-Grade Uranium) üretebilir. Özetle İran, bir aydan daha kısa bir sürede 5 nükleer silaha yetecek kadar silah sınıfı malzeme üretebilir (Albright, Burkhard, Faragasso, ve Stricker, 2023). Geline nokta İran, bugün defakto nükleer devlet sayılabilecek konumdan sadece bir adım uzaktadır.²

² Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) hükmünce Antlaşma'ya taraf olan ancak 1 Ocak 1967 tarihine kadar nükleer bomba denemiş ve başarı elde etmiş olan devletler (ABD, Rusya, Fransa, Birleşik Krallık ve Çin), resmen ve meşru nükleer güç (de jure nükleer güç) olarak kabul edilirken zikredilen beş ülke dışındaki hiçbir ülke, meşru nükleer silah devleti olarak kabul görmemektedir. Bu çerçevede dışında nükleer silah elde etmiş/edecek tüm devletler defakto nükleer güç olarak anılmaktadır. Hâlihazırda dört devlet (İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore), defakto nükleer güç olarak kabul edilmektedir. İran, henüz ne nükleer silah denemesi gerçekleştirmiş ne de resmî olarak nükleer silah elde edeceğini duyurmuştur ancak nükleer kapasitesini silah hâline getirmesine bir siyasi karar kadar uzakta olduğundan kimi çevrelerce defakto nükleer

2. Türkiye'nin İran Nükleer Programına Yönelik Resmî Tutumu

Türkiye'nin İran nükleer programına yönelik resmî tutumunu anlamak için Türkiye'nin "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikası"nı anlamak gerekmektedir. 1950'lerin ortalarından beri nükleer bir ittifak olan NATO'nun üyesi olması, önemli konvansiyonel askerî güce sahip olması, giderek büyüyen modern askerî kapasitesiyle sınırlarının ötesine güç yansıtma potansiyeliyle Türkiye'nin güvence altında olduğu varsayılabilir. Ancak Türkiye, nükleer silahların istikrarsızlığı artıracığına ve küresel barış ile güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturduğuna inanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu anlamda Ankara, nükleer silahların (genelde kitle imha silahlarının, KİS) yayılmasına her zaman katı bir şekilde karşı olmuş, Orta Doğu'nun nükleer silahlardan arındırılması girişimlerini ve nükleer yayılmayı önleme normlarını güçlü bir şekilde desteklemiştir. Türkiye sadece uluslararası silahsızlanma ve yayılmanın önlenmesi antlaşmaları ve düzenlemelerine taraf olmakla kalmamış, gerekli mekanizmalara etkili iştirak sağlamıştır. Bununla birlikte Ankara, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'yla (NPT) uyumlu olarak devletlerin barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanmasının ve bu teknolojileri geliştirmesinin bir hak olduğunu her fırsatta kaydetmektedir.³

devlet olarak anılmaya başlanmıştır (bk. Vaez, A. ve Nasr, V., 2023).

³ Tüm NPT üye ülkeleri, Antlaşma'nın 4. maddesi uyarınca barışçıl nükleer faaliyetler yürütme hakkına sahiptir.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE TÜRKİYE'NİN İRAN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK AÇIKLAMALARI

Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Türkiye'nin de herkes gibi İran'ın nükleer faaliyetlerini endişe ile takip ettiğini ve Ankara'nın politikasının, içinde bulunduğu bölgeyi nükleer silahlardan arınmış bir hâle getirmek olduğunu ifade etmiştir.

2005

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, "Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı'nın raporları, İran'ın nükleer programını yıllarca gizlediği gerçeğini ortaya çıkardı ve bu da İran'ın niyetleri hakkında şüpheler yaratmaktadır. Bu durum, uluslararası toplumun tüm üyeleri gibi Türkiye'yi de rahatsız ediyor." ifadelerini kullanmıştır.

2006

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kuveyt gazetesi el-Anba'ya verdiği röportajda, "Devletlerin barışçıl amaçlar için nükleer enerjiyi kullanmaya hakları vardır." şeklinde konuşmuştur.

2007

Münih Güvenlik Konferansı'nda, Türkiye'nin İran nükleer programıyla ilgili neden endişeli görünmediği sorulduğunda Başbakan Erdoğan, "İranlı meslektaşlarımız silah elde etmek için değil, enerji ihtiyaçlarını karşılamak için nükleer enerji istediklerini söylediler." cevabını vermiştir.

2008

Türkiye'nin, İran'ın tamamen barışçıl bir programa sahip olduğunu varsaymadığını fakat yine de delil olmadan İran'ı suçlamanın doğru olmayacağını kaydeden Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, "İran'ın, UAEA yetkililerine karşı şeffaf olmasını istiyoruz." çağrısı yapmıştır.

2010

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye, İran'ın nükleer programına ilişkin çözümün tek yolunun diplomasi ve müzakereler olduğunu her zaman savunagelmis ve geçmişte de bu doğrultuda yoğun çaba göstermiştir. 2015 yılında kabul edilen Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP, Nükleer Anlaşma), yayılmanın önlenmesi konusunda atılmış önemli bir adımdır. Hâl böyleyken ABD'nin Anlaşma'dan çekilmeye karar vermiş olmasını talihsiz bir adım olarak değerlendiriyoruz." açıklamasında bulunmuştur.

2018

Kaynak: İRAM uzmanlarınca muhtelif eserlerden derlenmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye'nin, 2002 yılında patlak veren İran nükleer krizi karşısındaki resmî tutumunu şu şekilde özetlemek mümkündür (Çetinsaya ve Köse, 2006):

- Krizin çözümüne yönelik önce diplomasi (diplomacy-first) hatta sadece diplomasi (diplomacy-only) yolunu benimsemiştir.
- İran'ın NPT imzacılarından biri olarak barışçıl amaçlarla nükleer çalışmalar yapmaya hakkı olduğunu savunurken İran'a; NPT taahhütlerini yerine getirmesi, krizin çözümünde uzlaşma içerisinde olmasını telkin etmiştir.
- Tahran'a nükleer teknolojiyi askerî amaçlarla kullanmaması yönünde salık vermiştir.
- İsrail'in nükleer silahlarına vurgu yaparak bölgeyi KİS'ten arındırmanın, İran nükleer krizinin çözümünde kritik bir nokta olduğuna dikkat çekmiştir.
- Türkiye, krizin her iki tarafıyla da iyi ilişkiler içerisinde olduğundan ara buluculuk rolü üstlenerek sorunun çözümüne katkı sağlayabileceğini dile getirmiştir.⁴

Kısacası Türkiye için Orta Doğu'nun nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge hâline getirilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan Türkiye, İran'ın nükleer silah edinmesine kesinlikle

⁴ Türkiye'nin krizde aktif rol üstlenebileceği yönündeki ilgi ve girişimleri, dönemin UAEA Başkanı Muhammed el-Baradey'in önerisiyle yeni bir boyut kazanmıştır. UAEA Başkanı Muhammed el-Baradey, İran'ın elindeki düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun geçici olarak Türkiye'de bekletilmesi, Fransa ve Rusya'nın taahhüt ettiği yakıtın Tahran'a ulaşmasının ardından Türkiye'de depolanan uranyumun Batı'ya aktarılması önerisinde bulunmuştur. Böylece Türkiye'nin, 2002 yılında patlak veren İran nükleer krizindeki aktif rolü başlamıştır. Bu sürecin devamında Türkiye, İran ve Brezilya arasında 17 Mayıs 2010 tarihinde Tahran Deklarasyonu (Bildirisi) veya Takas Anlaşması (swap deal) olarak bilinen anlaşma imzalanmıştır.

karşıdır. Fakat aynı zamanda İran'a karşı yalıtım politikası ve askerî bir müdahaleye de karşı çıkmıştır. Bu politikanın arkasındaki saikleri anlamak oldukça önemlidir. Ankara, öncelikle krizin çözümüne yönelik askerî seçeneği kategorik olarak reddetmektedir. Zira ABD'nin Irak işgali (2003) sonrası bölgede yaşanan istikrarsızlığın, İran özelinde tekrarlanmasını istememiştir. Ayrıca Ankara, ekonomik yaptırımların çözüme katkı sağlamadığı gibi süreci olumsuz yönde etkilediği yönünde ilkesel bir tutumu benimsemektedir. ABD'nin İran'ı bir hedef hâline getirmesi ve ağır yaptırımlar uygulaması; Türkiye'nin gittikçe artan enerji ihtiyacını, PKK ile mücadelesini ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyecektir. Tüm bu nedenlerden dolayı menfaati gereği Türkiye, İran'ın nükleer silah elde etmesini önleme çabalarına, komşusu İran'ı düşmanlaştırmadan dâhil olmaya çalışmıştır.

3. Nükleer İran ve Orta Doğu

Geleneksel görüşe göre nükleer silah edinen devletlerin bölgedeki dengeyi bozarak hasım/rakip oldukları devletleri de nükleer silahlanmaya zorlayacağına (nükleer domino etkisi) inanılmaktadır. Zira nükleer silahlar sahip oldukları olağanüstü güç sebebiyle ve askerî/politik stratejilerde yarattığı etkiyle bölgedeki diğer devletlerin askerî, stratejik ve psikolojik bakımdan güç dengesi hesaplamalarını yeniden değerlendirmeye itebilecek bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın nükleer silaha sahip olması durumunda Orta Doğu coğrafyasında Suudi Arabistan, İsrail ve Türkiye'nin de nükleer silahlanma yarışına girecek ülkeler olarak değerlendirilmesiyle dikkatler, bu üç ülkeye çevrilmiş durumdadır. Mezkûr üç ülkenin yakından analizi, güncel uluslararası bağlamda İran'ın nükleer güce dönüşmesinin bölgede nükleer teknolojinin yayılması ve(ya) bölgesel nükleer silahlanma yarışını tetikleyebileceğini göstermektedir.

3.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, Tahran'la uzun yıllara dayanan düşmanlığa varan rekabeti göz önünde bulundurulduğunda, nükleer silah sahibi İran ihtimalinden en çok endişe duyan bölge ülkelerinin başında gelmektedir. Eski ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi çalışanı Bradley Bowman, orta ve üst düzey Suudi yetkililerle yaptığı görüşmelerin ardından; Suudilerin, İran'ın nükleer silahları doğrudan Suudi Arabistan'a saldırmak için kullanmasından ziyade bu silahlardan "bölgede daha saldırgan hegemonik dış politikasını sürdürmek amaçlı istifade edeceğinden" daha fazla endişe duydukları sonucuna varmıştır. Prensipite Suudi Arabistan, Orta Doğu bölgesinde nükleer silah teknolojisinin yayılmasına karşıdır (Nuclear Threat Initiative, 2006). Ancak Suudi Arabistan, İran'ın nükleer programının açığa çıkmasından kısa bir süre sonra barışçıl nükleer enerji geliştirme alanına ilgi duyduklarını ifade etmeye başlamış;⁵ bu alandaki hedeflerini (yerli uranyum zenginleştirme teknolojisini geliştirme gibi) zaman içinde yükseltmiştir (Congressional Research Service, 2023). İran'ın nükleer ilerlemesine bir çözüm bulunamaması ve son dönemde ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin zayıflaması, Riyad'ın nükleer silah geliştirme yoluna girebileceği ihtimalini artırmıştır.

Üst düzey isimlerden gelen resmî açıklamalar, bu olasılığın net bir göstergesi olarak sunulabilir. Suudi Arabistan Veliâht Prensi Muhammed bin Selman (MbS), 2018 yılında yaptığı açıklamada, "İran'ın nükleer silah elde etmesinin hâlihazırda çatışmalarla dolu bir

bölgede nükleer silahlanma yarışı olasılığını artıracaklarını ve İran nükleer silah geliştirirse Suudi Arabistan'ın da aynı yolu takip edeceğini" belirtmiştir (Reuters, 2018). Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Faysal bin Ferhan el-Suud, 11 Aralık 2022 tarihinde Abu Dabi'deki Dünya Politika Konferansı'ndaki bir röportajında, "İran'ın operasyonel nükleer silah elde etmesi durumunda her şey değişir." diyerek ülkenin bu yeni duruma adapte olacağı yeni bir strateji benimseyeceğini ima etmiştir (Reuters, 2022). Özetle nükleer İran karşısında Suudi Arabistan, nükleer silah edinme veya üretme niyetinde olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ancak bir ülkenin nükleer silah sahibi olup olmayacağını tek başına niyetleri belirlemez. Bu noktada teknolojik kapasitenin kilit rol oynadığının altı çizilmelidir.

Suudi Arabistan'ın nükleer silah geliştirmeye yönelik teknik kabiliyetleri bir bütün olarak incelendiğinde, nükleer silah üretmek için gerekli altyapıdan büyük oranda yoksun olduğu söylenebilir. Kısacası Riyad, nükleer "oyun"un en azından şimdilik gerisinde kalmıştır. Suud siyasi ve askerî elitleri de öngörülebilir gelecekte kendi nükleer altyapısını geliştirecek ve işletecek teknoloji ve insan kaynağından yoksun olduğunun farkındadır. Bu sebeple teknik eksikliklerini aşacak yollar aramaktadır. Riyad için en muhtemel yöntem, sivil nükleer program altyapısını geliştirme çabalarını hızlandırmak olacaktır. Suudi Arabistan'ın sivil nükleer enerji programı için iş birliğine gidebileceği ülkelerin başında Çin, Rusya, Güney Kore ve Pakistan gelmektedir. Nitekim bu yönde geçmişte somut adımlar atmış ve atmaya devam etmektedir. Suudi Arabistan bu amaçla Çin, Güney Kore, Fransa ve Arjantin ile nükleer iş birliği anlaşmaları imzalamıştır (Solomon ve Al Omran, 2015). Riyad için bir diğer yöntem, uzmanlar tarafından oldukça düşük bir ihtimal olarak değerlendirilse de başka bir ülkeden doğrudan nükleer silah veya nükleer silah teknolojisi temin etmesidir. Suudi Arabistan'ın dışarıdan yardım alacağı

⁵ Ocak 2007'de Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Faysal bin Ferhan el-Suud "nükleer silah yarışına girme niyeti olmadan, sıkı kontroller altında ve barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiyi benimsemeyi amaçlayan bir ülke için örnek olmak" üzerine bir nükleer programın geliştirileceğini açıklamıştır. O tarihe kadar Suudi Arabistan liderleri, Kraliyet'in nükleer güç geliştirmeye ihtiyaç duymayacağını tahmin ettiklerini belirtmişti (Kibaroglu, 2012).

ülke olarak en başta Pakistan işaret edilebilir. Suudi Arabistan, nükleer silah üretmek için gerekli altyapıyı (uranyum zenginleştirme ve plütonyum ayrıştırma teknolojileri) Pakistan'dan satın alabilir veya Pakistan ile ortak nükleer silah programı geliştirmeye yönelebilir.

Riyad'ın nükleer alandaki tarihsel süreci incelendiğinde, mezkûr iki yöntemin de kolay olmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Öncelikle Suudi Arabistan güvenlik garantileri konusunda hâlen ABD'ye bağımlıdır. Washington, Riyad'ın ana güvenlik garantörü olmaya devam ettiği sürece, Suudi Arabistan'ın özellikle nükleer silah edinimi de dâhil olmak üzere diğer konulardaki kararlarını etkileme gücüne sahip olacağı söylenebilir. Bu durum, Suudi Arabistan'ın Çin ve Rusya ile nükleer alanda varacağı üst düzey iş birliği kararını da etkileyecek niteliktedir. ABD'ye rağmen nükleer teknoloji alanında hassas teknolojilerin bu iki ülkeden alınması, Suudi-ABD güvenlik ilişkileri üzerinde olumsuz etki bırakacaktır. Ancak güncel uluslararası yapısal koşullar, Riyad'ın sivil nükleer teknolojiye ulaşmasına alan açmaktadır. Zira hassas nükleer teknolojinin yayılmasının engellenmesindeki kilit rol, sistemdeki büyük güçler arasındaki iş birliği ve koordinasyona dayanmaktadır (Gheorghe, 2019). Ancak uluslararası sistem tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru ilerlemekte; Çin ve Rusya giderek ABD'nin egemen rolüne meydan okumaya devam etmektedir. Büyük güçler arasındaki rekabetin artması ve küresel güç dağılımının çok kutupluya evrilmesi; nükleerle ilgili hassas malzeme, ekipman ve teknolojinin transferlerinin kontrol edilmesi ve yönetilmesi faaliyetleri/stratejilerini baltalama olasılığını artırmaktadır. Bu dinamik ve siyasi iklim, Suudi Arabistan'a gelişmiş bir sivil nükleer program veya nükleer silah programı yürütmek için bir alan sağlayabilir. Diğer bir ifadeyle Suudi Arabistan'ın söz konusu konjonktürde nükleer kulübe katılmak için gerekli malzeme ve teknolojilere eskisinden daha kolay ulaşabileceği iddia edilebilir.

3.2. İsrail

İran'ın nükleer programı, bölge ülkelerinden İsrail için de kuşkusuz kritik bir gelişmedir. Geçtiğimiz 20 yıl boyunca İsrail'in başlıca tehdidi, Arap dünyasından İran'a ve İran'ın bölgedeki antiİsrail vekil güçlerine yönelmiştir. İsrail'in 1970'lerin başı itibarıyla nükleer silah devleti olması⁶ ve bu sayede bölgedeki hasım devletlere karşı güçlü bir caydırıcılık kazanmasına rağmen İran nükleer programı, İsrail için varoluşsal bir tehdit olarak algılanmıştır. Başbakan Binyamin Netanyahu döneminde İran'ın nükleer meselesi açıkça ülkenin bir numaralı güvenlik meselesi hâline gelmiştir (Nuclear Threat Initiative, 2014). Netanyahu, nükleer bir İran'ın (hatta nükleer silah üretme kapasitesine sahip İran'ın) kabul edilemez ve İsrail'in varlığına yönelik bir tehdit olduğunu defalarca dile getirmiştir. İsrail Savunma Bakanı olarak görev yapmış emekli General Ephraim Sneh, İran'ın nükleer silah elde etmesini "ikinci bir Holokost" yaratma potansiyeline sahip gelişme olarak nitelendirmiştir (Rezaei ve Cohen, 2014, s. 453). İranlı üst düzey isimler tarafından İsrail'e yönelik tehditkâr açıklamalar, bu algıyı pekiştirmektedir. Başta Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamenei ve eski İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad olmak üzere pek çok İranlı yetkili ve Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) komutanı, ana hedeflerinin Yahudi Devleti'nin yıkılması olduğunu sıklıkla ve açıktan dile getirmektedir. Nükleer İran'ın, İsrail'in ulusal güvenliğine beş temel yoldan zarar vereceği öngörülebilir:

⁶ İsrail'in benimsediği nükleer belirsizlik politikası sebebiyle nükleer silahlara sahip olduğu resmen teyit edilememişse de 1970'ler itibarıyla nükleer silahlara sahip olduğuna inanılmaktadır. Nükleer silahlarla ilgili tartışmalarda İsrail'in durumu "nükleer silahlara sahip olduğuna inanılan devlet" (believed to have) şeklinde muğlaklığın korumaya devam etmektedir.

- 1) İran doğrudan İsrail'e nükleer saldırı düzenleyebilir.
- 2) İkinci vuruş kapasitesini elde etmiş nükleer İran edindiği güvenlik garantisiyle birlikte bölgede İsrail'e karşı daha agresif bir politika benimseyebilir.
- 3) Nükleer İran, bölgedeki antiİsrail vekil güçlerine örtülü bir güvenlik garantisi sunabilir. Bu şekilde vekil güçler, uluslararası sonuçlardan korkmadan dokunulmazlık ile hareket edebilir.
- 4) Nükleer İran, Suudi Arabistan başta olmak üzere bir dizi hasım ülkeleri nükleer silah yarışına itebilir.
- 5) Nükleer İran, İsrail'in nükleer gücünü etkisiz kılacağı için İsrail bölgedeki askerî üstünlüğünü kaybedebilir.

İran'dan gelen nükleer tehdit algısının İsrail için ciddiyeti göze alındığında, İsrail'in olası reaksiyonları arasında askerî operasyon hâlâ masadadır. Ancak İsrail'in ABD ile olan özel ilişkileri ve nihai ulusal güvenlik kaygılarının ABD'nin bölgesel hesaplarıyla doğrudan iç içe geçmiş olması sebebiyle İsrail'in, İran'a yönelik askerî bir operasyon gerçekleştirmesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük oranda ABD'ye bağlıdır. Amerika ve Avrupa'nın; Rusya-Ukrayna Savaşı ve ABD'nin Çin'in çevreleme politikasına derinlemesine dâhil olduğu düşünüldüğünde, ABD'nin İran'a yönelik bir askerî harekât başlatması veya tek taraflı askerî müdahale için İsrail'e yeşil ışık yakması, güncel uluslararası bağlamda muhtemel gözükmemektedir. Ayrıca İran, nükleer programını askerî olarak kısıtlanmasını/durdurulmasını zorlaştıracak şekilde ilerletmiş durumdadır. Diğer bir ifadeyle İran nükleer faaliyetleri, askerî olarak "dokunulmaz bölge"ye ulaşmış durumdadır. Bu durumda nükleer İran karşısında İsrail'in önündeki tek makul seçeneğin, nükleer belirsizlik politikasını terk edip nükleer kapasitesini açıktan ilan etmek olduğu söylenebilir.

4. Nükleer İran ve Türkiye

İran'ın nükleer silah edinmesinin Türkiye'ye etkileri daha çok nükleer İran'ın Orta Doğu'da yaratacağı istikrarsızlık çerçevesinden incelenebilir. Bu çerçevede İran'ın nükleer silah elde etmesinin, bölgede istikrarsızlık yaratacağı düşüncesi hâkimdir. Neorealist düşünce ekolünden bazı önemli kuramcılar, nükleer silahların Soğuk Savaş sırasında barışı korumaya yardımcı olduğu fikrinden yola çıkarak ve nükleer silahlara istikrar atfederek İran'ın nükleer silah elde etmesinin Orta Doğu'ya görece istikrar sağlayacağını iddia etmektedir (Waltz, 2012; Mearsheimer ve Zakheim, 2012). Söz konusu ekole göre nükleer silahlar, rasyonel iki ya da daha çok nükleer devlet/aktör arasında dehşet dengesi oluşturarak göreceli istikrar sağlamaktadır. Ancak Soğuk Savaş dinamikleri üzerine modellenmiş bir teorinin tamamen farklı bir jeopolitik duruma -Orta Doğu'ya ve İran'a- uygulanması, kusurlu bir analogi teşkil etmektedir. Öncelikle nükleer dehşet dengesi, nükleer güce sahip devletler arasında var olan bir olguya işaret etmektedir. Ancak Orta Doğu'da nükleer silahlara sahip olduğu resmen tescillenmiş bir ülke bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle İran, bölgeye nükleer silahları resmen tanıtan ilk devlet olarak bölgedeki güç dengesini lehine çevirecektir. Bu durumda İran'ın nükleer olmayan Türkiye (ve diğer bölge ülkeleri) ile kurduğu/sürdürdüğü ilişki artık eşitler arası ilişki olmayacaktır.

Mezkûr analogi şu açıdan da kusurludur: Nükleer silahlar aracılığıyla caydırıcılık elde eden İran'ın, güvenlik kaygıları azalacağı için Devrim'den bu yana benimsediği agresif ve müdahaleci bölgesel politikalarından vazgeçeceği ön kabulüne dayanmaktadır. Ancak güvenlik kaygıları azalan İran'ın, nükleer silahlardan sonra geleneksel dış politikasından vazgeçeceğini düşünmek, Tahran'ın bölgesel stratejisinin yanlış okunmasının bir sonucudur. Güvenlik kaygısı, İran'ın asimetrik güç

unsurlarının geliştirilmesinde anahtar rol oynasa da bu güç baştan beri “öz savunma” ve “misilleme”den daha fazlasını amaçlamıştır. İran, geleneksel olmayan askerî gücüyle bölgesel etkisini genişletmeyi ve Devrim’den bu yana peşinde olduğu revizyonist gündemini ilerletmeyi istemiştir. Kısacası İran, tarihsel olarak saldırgan ve müdahaleci dış politika-sıyla rejimi canlı tutmak dışında; revizyonist hedeflerini gerçekleştirmek, bölgesel etkisini artırmak ve kendi çıkarlarını maksimize etmek gayelerini edinmiş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden nükleer silahlar, İran’ı pasifize etmeyecek; aksine dokunulmazlık kazanan İran, bölgede çıkarları doğrultusunda daha maceracı ve saldırgan politikalar izleyecektir.

Nitekim nükleer silaha sahip olan devletlerin, nükleer güç olmayan devletlere karşı ikili ilişkilerinde düşük seviyeli çatışmaya daha yatkın olduğu ortaya konmuştur (Bell ve Miller, 2013). Bunun nedeni; nükleer silahların, devletlerin daha güçlü konvansiyonel silahlı devletlere karşı bir kalkan sağlamasından ziyade nükleer silaha sahip devletlerin nükleer edinimden sonra çıkarlarını genişletme isteminden kaynaklandığına işaret edilmesidir. Bu durum, bölgede istikrarsızlık yaratma ve Türkiye’nin çoğu ulusal güvenlik kaygılarıyla doğrudan bağlantılı, başta Orta Doğu’daki bölgesel çıkarlarını ciddi biçimde sınırlama potansiyeline sahiptir. Bunun sonucunda Türkiye’nin, Suudi Arabistan ve İsrail’in yanında, nükleer silahlanma yarışına katılma olasılığı bulunmaktadır.

Nükleer İran’ın ayrıca Türkiye’nin, ABD ve Avrupa ile olan güvenlik ilişkilerini dolaylı yoldan zorlayacağı öngörülebilir. Bu durumda İran, nükleer teknoloji ve kapasiteden büyük ölçüde mahrum olan Ankara’yı, kısa vadede NATO ve ABD ile daha yakın iş birliğine zorlayabilir. Nükleer İran karşısında Türkiye’ye sağlanması gereken öngörülebilir bir güvenlik garantisinin yokluğunda; ittifakın kırılabilirliği,

ayrışması ve tekilleşme sorunları tekrar canlanacaktır. Dahası nükleer silah elde etmesinin ardından ikinci vuruş kabiliyeti kazanana kadar İran nükleer tesislerine ABD/Avrupa ülkeleri ve İsrail tarafından yapılacak muhtemel bir saldırı; Türkiye’yi, topraklarındaki ABD ve NATO askerî varlığından dolayı misilleme saldırısı için hedef hâline getirebilir. Nitekim İran, 2011 yılında NATO füze kalkanı sistemi dâhilinde Kürecik/Malatya’ya yerleştirilen füze tespit radarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekle kalmamış, herhangi bir saldırı ve tehdit durumunda öncelikle bu radarı hedef alacağını da ilan etmiştir (Habertürk, 2011).

Ulusal güvenlik boyutuna ek olarak İran’ın nükleer silah elde etmesi, Türkiye-İran ikili ilişkileri düzeyinde incelendiğinde, meselenin ayrıca bir imaj ve denklik meselesi de olduğu söylenebilir (Fuerth, 2004). Devletler, nükleer silahların sahip olduğuna inanılan özel değer nedeniyle ulusal prestijin önemli bir sembolü olduğu ve hatta “küresel güç statüsü” sağladığı gerekçesiyle bu silahları geliştirme yolunu seçebilirler. Bu yüzden İran’ın nükleer güç olması, Ankara ve Tahran arasında 400 yıldır süregelen stratejik (Kibaroğlu, 2012) ve psikolojik dengenin bozulması endişelerini beraberinde getirmektedir.

4.1. Türkiye’nin Seçenekleri

Türkiye’nin nükleer İran karşısındaki seçenekleri, tehdidi görmezden gelen inkâr stratejisinden kendi nükleer caydırıcılığını elde etmeye kadar geniş bir yelpazede incelenebilir. İlk seçenek olarak Türkiye, nükleer bir İran karşısında inkâr stratejisi geliştirebilir. Türkiye’nin dış politikasında bu stratejinin emsali bulunmaktadır (Lesser, 2005). Türkiye, 1990 Körfez Savaşı öncesinde Irak ve Orta Doğu’daki KİS yayılma eğilimlerine nispeten ilgisiz kalmıştır. İran, nükleer silahların açıkça konuşlandırılmadığı, resmî güvenlik stratejisine dâhil edilmediği ve güvenlik politikasından izole edildiği

nükleer belirsizlik (opaque nuclear strategy) politikası izlerse Türkiye'nin inkâr stratejisi benimsemesi muhtemeldir.

İkinci seçenek olarak Türkiye, başta inkâr stratejisi benimseyerek bu süreçte konvansiyonel askerî kapasitesini ve sivil nükleer enerji programını hızlı ve agresif bir biçimde geliştirmeyi seçebilir. Türkiye'nin, yerli füze faaliyetlerini hızla genişletmesi, nükleer silah programı başlatmaktan daha az tartışmalı ve daha az tepki çeken ancak daha faydalı bir yaklaşım olacaktır. Bu seçenekle beraber Türkiye, ekstra diplomatik ve siyasi güvenceler arayarak ve ABD'den ileri teknoloji füze ve gelişmiş uçaklar dâhil (F-35 gibi) daha gelişmiş silahlar talep ederek acil güvenlik risklerine karşı caydırıcılık kapasitesini geliştirebilir. Bölgede nükleer domino etkisini kırmak isteyecek olan ABD ile Batılı devletler, Türkiye'nin konvansiyonel anlamda yeteneklerini geliştirmesini acil bir ihtiyaç olarak görebilir. Tarihsel olarak bakıldığında ABD'nin, Türkiye'nin nükleer enerjiye olan ilgisine, temel olarak nükleer silahların yayılmasıyla ilgili endişeler nedeniyle direndiği bilinmektedir. Bununla birlikte nükleer bir İran, artık bu endişeyi geçersiz kılabilir. Nitekim Türkiye-ABD ikili ilişkilerinde geçmişte buna benzer gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve 1979 İran İslam Devrimi, Türkiye'nin jeostratejik önemini artırmıştır. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ciddi oranda gerilen ilişkilere rağmen söz konusu iki büyük olayla ilişkiler iyileşmeye başlamış, Türkiye-ABD arasındaki askerî ve ekonomik iş birliği yenilenmiştir. Bu çerçevede imzalanan 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (DECA) ile birlikte özellikle Türkiye'nin hava gücü modernleştirilmeye gidilmiştir.

ABD'nin nihayetinde Kuzey Kore ile birlikte İran'ın da nükleer hedeflerini engellemek için etkili bir eylemde bulunamamış olması, Türkiye'nin nükleer enerji planlarına karşı sert bir tavır almasını her hâlükârda zorlaştıracaktır. Türkiye bu durumdan iki şekilde

faydalanabilir. Birincisi, Türkiye artık daha kolay ulaşabileceği barışçıl nükleer teknolojiyle sivil nükleer enerji programını geliştirebilecek; böylece daha uygun fiyatlarla ve çevresel/siyasi olarak sürdürülebilir bir şekilde elektrik arzı sağlamak için büyük bir hızla artan enerji talebini karşılayabilecektir. İkincisi, nükleer enerjinin çift kullanımlı (dual-use) doğası göz önüne alındığında, nükleer alandaki hassas bilgi, deneyim ve uzmanlığa (know-how) daha kolay erişme şansı elde ederek orta ve uzun vadede nükleer silah kapasitesi için en azından temel altyapıya sahip olma şansı yakalayacaktır. Daha da önemlisi, bu yeterliliğe NPT kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal etmeden; Batılı ittifaklarla siyasi, ekonomik ve askerî ilişkileri bozmadan ulaşabilecektir. Türkiye, bir başka ifadeyle bu seçenekle acil güvenlik ihtiyaçlarının bir kısmını ele alma ve kendi nükleer silah programını başlatmak için teknolojik uzmanlık ve teknik bilgi kazanma fırsatı yakalayacaktır.

Türkiye'nin bunlar haricinde bir diğer seçeneği ise bağımsız bir nükleer silah programı başlatması ihtimalidir. Türkiye bu seçeneği iki şekilde yürütebilir: açıktan NPT'den çekilerek veya sivil nükleer program adı altında örtülü bir şekilde. Şeffaf ve demokratik bir toplum olarak Türkiye'nin örtülü nükleer silah programı izlemesinin olağanüstü zor olmasının yanında, nükleer silah yolunda gizlice ilerlemek ve ifşa edilmek yalnızca uluslararası prestijine değil, aynı zamanda ABD nükleer şemsiyesi de dâhil olmak üzere NATO'nun sağladığı güvenlik garantilerine mal olabilir. Türkiye'nin NPT kapsamındaki yükümlülüklerini açıkça ihlal etmesi seçeneği ise Batı ittifakı ile siyasi, ekonomik ve askerî ilişkilerine ciddi şekilde zarar verecektir. Ayrıca Türkiye'nin, NPT'den çekildiği senaryoda, KİS üretimi için hassas olan teknolojilere erişimi de daha zor olacaktır. Türkiye, nükleer sivil alandaki faaliyetlerine başlamışsa da yerli nükleer enerji reaktörleri ve ticari ölçekte yakıt döngüsü kabiliyetlerinden yoksun olduğu göz önünde bulundurulduğunda; Ankara'nın

askerî boyutu olan bir nükleer program başlatmadaki başarısında yabancı tedarikçilerin kilit rol oynayacağı öngörüsünde bulunulabilir (Nuclear Threat Initiative, 2012). Dolayısıyla bağımsız bir nükleer kapasitenin peşinde koşmak, Türkiye için her anlamda maliyetli ve uzun vadeli bir proje olacaktır.

Peki Türkiye, hangi koşullar altında nükleer bir İran karşısında nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin uluslararası işbirlik ve düzenlemelerin dışına çıkıp Batı

müttefiklerinden bağımsız bir nükleer politika izlemeye eğilimli hâle gelebilir? Bu durumda kilit noktalar; Türkiye'nin Batı ile savunma işbirliğinin bozulmasıyla NATO'nun nükleer garantisinin çöküşü, İran'dan sonra bölgede birden fazla yeni nükleer silah devletinin yükselişiyle birlikte küresel nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejiminin (NPT rejimi) fiilî olarak çöküşü ve Türkiye'nin tehlikeli bir jeostratejik ortamda ittifak tarafından yalnız bırakıldığı hissi olacaktır.

Sonuç

İran yerli nükleer yakıt çevrimi kapasitesine sahip bir nükleer eşik devletidir ve nükleer atış vasıtası olarak kullanılacak büyük ve giderek daha sofistike hâle gelen balistik füze programına sahiptir. Bu statüsüyle İran, gelecekte yatay yayılmanın en büyük endişe kaynaklarından biri hâline gelecektir. İran'ın nükleer eşiği aşıp bir nükleer güce dönüşmesinin Türkiye'nin çıkarlarına doğrudan ve dolaylı etkileri olacağı görülmektedir. Türkiye kendini, bölgesinde başta Suudi Arabistan ve İsrail'in dâhil olacağı nükleer silahlanma yarışı içerisinde bulabilir. Nükleer silah elde eden İran, kendi çıkarlarını maksimize etmek amacıyla Orta Doğu başta olmak üzere çeşitli güvenlik komplekslerinde, Türkiye'nin menfaatlerinin altını oyabilir. Nükleer İran, bölgede daha agresif ve müdahaleci bir politika benimseyerek bölgedeki istikrarsızlığı artırabilir. Türkiye, nükleer İran karşısında kendini askerî ve stratejik olarak izole edilmiş bulmaz ise Ankara'nın çıkarlarını maksimize edeceği en kârlı seçenek, konvansiyonel askerî kapasitesini ve sivil nükleer enerji programını hızlı ve agresif bir biçimde geliştirmesi olacaktır. Nükleer İran'a karşı Batı'nın güvenlik garantilerinin Türkiye'ye sağlanmaması hâlinde ise Ankara'nın hesaplarının daha karmaşık ve belirsiz bir hâl alacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Albright, D., Burkhard, S., Faragasso, S., ve Stricker, A. (2023). *Analysis of IAEA Iran Verification and Monitoring Report - May 2023*. Erişim Adresi: <https://isis-online.org/isis-reports/detail/analysis-of-iaea-iran-verification-and-monitoring-report-may-2023> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Bell, M. S. ve Miller, N. L. (2013). Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 59(1), 74-92. doi:10.1177/0022002713499718
- Congressional Research Service. (2023). *Prospects for U.S.-Saudi Nuclear Energy Cooperation*. Erişim Adresi: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10799> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Çetinsaya, G. ve Köse, T. (2006). Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun. *SETA*. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/18846510/Tarihsel_Perspektifte_Türkiye_İran_İlişkileri_ve_Nükleer_Sorun [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Einhorn, R. (2023). *Will Putin's invasion spur nuclear proliferation?*. Erişim Adresi: <https://www.brookings.edu/on-the-record/will-putins-invasion-spur-nuclear-proliferation/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Fuerth, L. (2004). Turkey: Nuclear Choices amongst Dangerous Neighbors. K. M. Campbell, R. J. Einhorn ve M. B. Reiss (Ed.). *The Nuclear Tipping Point: Why States Reconsidered Their Nuclear Choices*. Washington DC: The Brookings Institution.
- Gheorghe, E. (2019). Proliferation and the Logic of the Nuclear Market. *International Security*, 43(4), 88-127. https://doi.org/10.1162/isec_a_00344
- Habertürk. (2011). İran'lı komutan Türkiye'yi uyardı - İlk önce Türkiye'yi vururuz!. Erişim Adresi: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/696140-irandan-tehdit-malatyayi-vururuz> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- IAEA. (2023). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)*. Erişim Adresi: <https://www.iaea.org/sites/default/files/23/06/gov2023-24.pdf> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Kıbaroğlu, M. (2012). Nuclearization of the Middle East and Turkey's Possible Responses: Does Turkey need to be reassured that it does not need to develop nuclear weapons?. *Edam Discussion Paper Series*. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/resrep14057> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Kıbaroğlu, M. (2013). İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 5(9), 1-8.
- Lesser, I. O. (2005). Turkey, Iran, and Nuclear Risks. H. D. Sokolski ve P. Clawson (Ed.). *Getting Ready for a Nuclear-ready Iran* içinde 89-112. ABD: Monographs, Books, and Publications.
- Mearsheimer, J. ve Zakheim, D. (2012). Nuclear-Armed Iran Would Bring 'Stability' But Risks. *PBS Newshour*. Erişim Adresi: http://www.pbs.org/newshour/bb/world-july-dec12-iran2_07-09/ [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Nuclear Threat Initiative. (2006). *The Emerging Arab Response to Iran's Unabated Nuclear Program*. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/analysis/articles/arab-response-irans-nuclear-program/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Nuclear Threat Initiative. (2012). *Turkey Nuclear Overview*. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/analysis/articles/turkey-nuclear/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Nuclear Threat Initiative. (2014). *Israel Nuclear Overview*. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/analysis/articles/israel-nuclear/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Nuclear Threat Initiative. (2020). *Iran Nuclear Overview*. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/analysis/articles/iran-nuclear/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].

- Reuters. (2018). *Saudi crown prince says will develop nuclear bomb if Iran does: CBS TV*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-iran-nuclear-idUSKCN1GR1MN> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Reuters. (2022). *Saudi foreign minister: 'All bets off' if Iran gets nuclear weapon*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-foreign-minister-all-bets-off-if-iran-gets-nuclear-weapon-2022-12-11/> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Rezaei, F. ve Cohen, R. A. (2014). Iran's Nuclear Program and the Israeli-Iranian Rivalry in the Post Revolutionary Era. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 41(4), 442-460. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/43917079> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Solomon, J. ve Al Omran, A. (2015). Saudi Nuclear Deal Raises Stakes for Iran Talks. *The Wall Street Journal*. Erişim Adresi: <https://www.wsj.com/articles/saudi-nuclear-deal-raises-stakes-for-iran-talks-1426117583> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- The Iran Primer. (2021). *Iran's Breaches of the Nuclear Deal*. Erişim Adresi: <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/oct/02/iran-s-breaches-nuclear-deal> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma*. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsizlanma.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Vaez, A. ve Nasr, V. (2023). The Path to a New Iran Deal. *Foreign Affairs*. Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/iran/path-new-iran-nuclear-deal-security-jcpoa-washington> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].
- Waltz, K. N. (2012). Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability. *Foreign Affairs*, 91(4), 2-5. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/23218033> [Erişim Tarihi: 20.07.2023].

“Tanıtım nüshasıdır, para ile satılamaz.”

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5’inci maddesinin 2’nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.”

İRAM HAKKINDA

İran sahip olduğu tarihsel derinlik ve maddi güç etkenleri nedeniyle uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken ülkelerden birisidir. İran ve Türkiye arasındaki köklü tarihi ilişkiler, sınır komşuluğu ve kapsamlı iş birliği de Türkiye açısından İran'ı çok yönlü tanımayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilikten hareketle 2016 yılında müstakil bir düşünce kuruluşu olarak Ankara'da kurulan İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) öncelikle İran'a ilişkin Türk kamuoyunu ve ilgilileri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda birincil kaynaklara dayanarak saha araştırmaları, raporlar, analiz dosyaları hazırladığı gibi Türkiye'nin muhtelif disiplinlerdeki İran uzmanı ya da araştırmacısı gereksinimini karşılamak adına; dil kursu, staj/burs programı, proje ve lisansüstü tez desteği, atölye, ihtisas semineri gibi eğitim faaliyetleri de yürütmektedir. Aynı zamanda Türkiye'de İran'a ilişkin bilimsel çalışmalar gerçekleştiren akademisyenlere araştırmalarını paylaşabilecekleri bir platform sunan İRAM, ekonomiden iç politikaya, dış politikadan güvenliğe, Şiilikten toplum ve kültüre değin geniş bir yelpazedeki yayınlarını çevrim içi ve basılı olarak okurlarına sunmaktadır.

İran Araştırmaları Merkezi

İRAN ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Üst Zeren Sokak No: 40

Levent/Beşiktaş/İstanbul/Türkiye

Tel: +90 212 264 35 81 | +90 212 268 33 00

Faks: +90 212 264 35 18

e-mail: iramistanbul@iramcenter.org

www.iramcenter.org

“Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezine (İRAM) aittir.”